

Julkisuusteorian klassikko

Esa Väliverronen

54

TIETEES-
SÄ
TAPAHTUU
2/2007

Jürgen Habermas: *Julkisuuden rakennemuutos. Tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta. Suomennos Veikko Pietilä. Vastapaino 2004. 443 s.*

Jürgen Habermasin tutkimus julkisuuden rakennemuutoksesta on yksi viestinnän ja mediatutkimuksen avainteksteistä, johon tutkijasukupolvet toisensa jälkeen palaavat. Alun perin 1962 ilmestynyt teos on ollut vilkkaan keskustelun kohteena Euroopassa 1970-luvulta, ja Suomessakin 1980-luvulta lähtien. Anglosaksisella kielialueella Habermasin työ nousi pinnalle vasta 1990-luvun taitteessa, kun se käännettiin englanniksi. Veikko Pietilän suomennoksen virittämä keskustelu *Tiedotustutkimus*-lehden palstoilla osoittaa, että teoksessa on edelleen klassikon aineksia.

Frankfurtin koulukunnan toisen polven johdohahmoin lukeutuva Habermas tunnetaan yhteiskuntatieteilijöiden keskuudessa ehkä paremmin muista teksteistään kuin tästä varhais-työstään. Teosta voi kuitenkin hyvin suositella myös muille kuin mediatutkijoille, sillä siinä on vielä mukana annos konkreettista ja historiallista yhteiskunta-analyysia, jota ei enää löydy kovinkaan paljon Habermasin myöhemmistä, usein

leimallisen abstrakteista yhteiskuntafilosofisista kehitelmistä.

Viestinnän tutkijoille Habermas puolestaan avaa kiinnostavan, yhteiskuntatieteellisesti perustellun näkökulman mediatutkimukseen. Habermasin työtä kritikoineet ja edelleen kehittäneet Oskar Negt ja Alexander Kluge muotoilivat sen näin 1970-luvulla: ”kriittisen mediatutkimuksen keskus ei ole media”. Mediaa on tutkittava aina sen yhteiskunnallisessa kontekstissa.

Yleisö vai julkiso?

Veikko Pietilän urakka klassikkotekstin suomentamisessa ei ole ollut helppo. Ongelmana eivät ole pelkästään Habermasin pitkät ja monipolviset lauseet, vaan kääntäjälle on riittänyt kosolti myös terminologisia pulmia. Tarmo Malmberg onkin jo ehtinyt *Tiedotustutkimus*-lehdessä moitita Pietilää lukijoiden johtamisesta harhateille. Moitteen kohteena on ennen kaikkea yhden teoksen keskeisen käsitteen, *bürgerliche Gesellschaft* kääntäminen kansalaisyhteiskunnaksi eikä porvarilliseksi yhteiskunnaksi. Käännöstyö ei tältä osin ole helppo, varsinkin kun Habermas on

lainannut työhönsä aineksia niin Kantilta, Hegeliltä kuin nuorelta Marxiltakin.

Pietilän ansioksi on sanottava se, että hän on huolellisesti selittänyt ja perustellut käännösratkaisujaan alkusanoissaan. Yhden termin osalta selitys olisi tosin voinut olla hiukan pidempi. Kyse on Pietilän alun perin yhdessä Seija Ridellin kanssa lanseeraamasta uudissanasta julkiso. Julkiso on suomennos sanasta *publikum* (tai englannin *public*). Pietilän mukaan sanan perinteinen käännös yleisö ei tavoita *publikumin* kaikkia merkityksiä silloin, kun kyse ei ole pelkästään joukkoviestinnän yleisöstä, vaan aktiivisesta kansalaisten joukosta, joka ryhtyy itse organisoimaan keskustelua. Pietilä on määrätietoisesti pyrkinyt vakiinnuttamaan julkiso-termin osaksi suomalaisen viestinnän tutkimuksen sanastoa myös muilla klassikkokäännöksillään.

Lähtökohtana on se, että suomen kielessä ei ole erottelua kahteen erityyppiseen yleisöön kuten englannin kielessä sanoilla *audience* ja *public*. Ensimmäinen mainittu tarkoittaa nimenomaan joukkoviestinnän rajaamaa tai tuottamaa yleisöä, joka toimii viestinnän kuluttajana tai vastaanottajana. Jälkimmäinen puolestaan korostaa yleisön aktiivista ja osin joukkoviestinnästä riippumatonta roolia keskustelevalta kansalaisina.

Julkiso-termin perustelut ovat relevantit ja ymmärrettävät. Tosin saattaa myös käydä niin, että ratkaistessaan yhden ongelman se tuo myös mukanaan uuden. Julkiso-termin käytön vaarana voi nimittäin olla turhan kömpelö jako kuluttajiin ja kansalaisiin tai aktiiviseen ja passiiviseen viestinnän yleisöön. Nykyisin kuluttajuus ja kansalaisuus saattavat kietoutua toisiinsa monin tavoin.

Niin tai näin, kyse ei tietenkään ole pelkästään termin valinnasta. Aiheesta kiinnostuneiden kannattaa myös lukea Pietilän valaiseva kirjoitus uusimmasta *Tiedotustutkimuksesta* (4/2006), jossa hän käy läpi *audiencen* ja *publicin* suhdetta ja paljastaa myös, että julkiso-termin lanseerasi aikanaan jo Wolmar Schildt-Kilpinen 1840-luvulla kirjoituksessaan viipurilaisessa *Kanawa*-lehdesä.

Porvarillinen julkisuus

Habermasin tutkimus on sekä teoreettinen että historiallinen. Teorian ydin on julkisuuden käsitteen nostaminen yhteiskunnallisen organisoitumisen peruseriaatteenksi. Julkisuusteorian näkökulmasta julkisuus tarkoittaa sekä oikeusvaltion periaatetta (kuten lainkäytön tai poliit-

tisen toiminnan julkisuutta) että julkisuuden aluetta, jossa kansalaisyhteiskunta ja julkinen mielipide muodostuvat. Julkisuus alueena on tietysti metaforinen, kyse ei ole mistään selkeästi rajatusta ja määritellystä alueesta, johon voi astua sisään. Habermasin työn ongelmana tosin on, että hän ottaa metaforansa ajoittain turhan kirjaimellisesti ja näkee julkisuuden nimenomaan julkisen vallan alueen ja yksityisen alueen välissä olevana tilana. Julkisuus-metaforaa konkretisoiden se voidaan kuitenkin ymmärtää tapauskohtaisesti muodostuvana julkisen keskustelun tilana. Julkisuus ei siis ole vain jokin itsestään selvästi olemassa oleva tila, vaan jotakin, joka täytyy aina synnyttää ja rakentaa uudelleen.

Habermasin historiallisen analyysin keskeinen teesi on se, että uusi porvarillinen julkisuus kehittyi 1700-luvun kuluessa vastavoimana feodaaliselle vallankäytölle. Sen foorumeita ovat kirjalliset kahvilat, salongit ja klubit (kirjallinen julkisuus) sekä poliittiset lehdet ja kansanedustuslaitos (poliittinen julkisuus). Habermasin rekonstruoima porvarillisen julkisuuden ideaalityppi on velkaa Kantin valistusfilosofialle. Kant vaati järjen valtaa pakkovallan sijaan ja määritteli julkisuuden periaatteenksi, joka voi taata yksimielisyyden politiikassa. Julkisuus oli siis sekä oikeusjärjestyksen periaate että valistuksen metodi. Luokkayhteiskunnassa julkisuus ei tietenkään ollut avoin kaikille (kuten ei antiikin Kreikassakaan), vaan sisäänpääsyä määrittivät omistus ja sivistys. Näin porvarillisen julkisuuden lähtökohtana olikin pientavarantuottajien yhteiskunta.

Missä määrin Habermasin kuvaama porvarillisen julkisuuden ideaali sitten toteutui 1700-luvun tai 1800-luvun alun Englannissa, Ranskassa tai Saksassa? Tästä on julkaistu kymmenittäin kriittisiä kommentaareja, jotka täydentävät Habermasin antamaa kuvaa julkisuuden muodostumisesta ja kehitymisestä. Historiallisen analyysin kannalta ehkä ongelmallisempi on kuitenkin Habermasin kuvaus porvarillisen julkisuuden rappiosta 1800-luvun puolivälin jälkeen. Tässä äänessä on 1950-lukulainen yhteiskuntakriitikko, joka haikailee mennyttä aikaa. Kriitikin mittapuuna on porvarillisen julkisuuden ideaalityppi, joka epäilemättä sopii huonosti muuttuneisiin yhteiskunnallisiin oloihin. Kriitikki toki tuottaa paikoitellen nautittavia kuvauksia julkisuuden kaupallistumisesta ja pinnallistumisesta, mutta kovin sensitiivinen yhteiskunnallisille muutoksille ja joukkoviestinnän kehitykselle se ei ole.

Myös Habermasin käsitys modernista joukkoviestinnästä on turhan suoraviivainen, sillä hän

ikään kuin vaivihkaa olettaa julkisuuden lähtökohdaksi kasvokkaisviestinnän tai korkeintaan pienryhmän keskinäisen viestinnän. Tässä valossa ei ole yllättävää, että Habermas niputtaa koko 1800-luvun puolivälin jälkeisen ajan julkisuuden rappioksi, vaikka tuon ajan joukkoviestinnän kehitys tarkemmin katsottuna sisältää myös monia demokratisoivia piirteitä.

Klassikon aineksia

Veikko Pietilän suomennoksen käyttökelpoisuutta lisää se, että mukaan on otettu myös Habermasin kirjansa vuoden 1990 uusintapainokseen kirjoittama esipuhe. Se on sijoitettu fiksusti kirjan loppuun, joten lukija voi ensin tutustua itse teokseen. Heti alkuun Habermas myöntää, että ”jo alun perinkin kirja sukeutui synteeksiksi lähes hallitsemattomasta määrästä monien eri tie-

teenalojen kirjallisuutta”. Habermas nyökyttelee diplomaattisesti yhteiskuntahistorioitsijoiden kritiikille ja hyväksyy osittain myös feministisen kritiikin osuvuuden suhteessa porvarillisen julkisuuden patriarkaaliseen luonteeseen. Julkinen mies on nimittäin hieman eri asemassa kuin julkinen nainen.

Se, että Habermasin teos on synnyttänyt laajan joukon kriittisiä kommentaareja ja inspiroinut monia tutkimuksia, osoittaa kirjan sisältävän klassikon aineksia. Se on kirjoitettu aikana, jolloin oli vielä kohtuullisen luontevaa – joskin sinänsä ongelmallista – puhua yhdestä kansallisesta julkisuudesta. Viime vuosikymmeninä julkisuuksien kirjo on selvästi moninaistunut. Näiden julkisuuksien kartoittamisessa viestinnän tutkijoilla riittää edelleen haastetta.

Kirjoittaja on viestinnän professori Helsingin yliopistossa.